

نقد و بررسی روایات تفسیری منقول از امیرالمؤمنین علیه السلام در تفسیر «الدر المثور» سیوطی

دکتر نهله غروی نایینی*
حامد شیواپور**

چکیده:

تفسیر الدر المثور سیوطی از تفاسیر مأثور اهل تسنن در قرن دهم هجری است که تفسیر آیات را به صورت نقل روایی ذیل آنها ذکر کرده و به سبب عدم اظهار نظر مفسر در باره روایات آن، چنین برداشت می‌شود که این اخبار مورد تأیید او بوده است، لکن در این تفسیر، گاهی اسرائیلیات و روایاتی نامقبول به چشم می‌خورد و مفسر تنها در موارد معدودی در قوت یا عدم قوت حدیث نظر داده است. سیوطی این تفسیر را از راویان گوناگون، از جمله امیرالمؤمنین علیه السلام نقل کرده است. در این پژوهش، بررسی روایات منقول از آن حضرت مورد توجه بوده تا ببینیم چه میزان از روایات منقول از آن حضرت ناپذیرفتنی و مردود است. کلید واژه‌ها: امیرالمؤمنین، الدر المثور، سیوطی، روایات، نقد روایت.

درآمد

تفسیر الدر المثور سیوطی از جامع‌ترین منابع تفسیر اثری در میان اهل تسنن است. شاید بتوان اطمینان داشت که اغلب روایات تفسیری اهل سنت در این کتاب جمع‌آوری شده است. سیوطی روایات فراوانی از اصحاب رسول صلی الله علیه و آله تا ائمه و تابعان تا ائمه نقل کرده، اما نظری در باره آنها ابراز نکرده و به نظر می‌رسد که بر همه آنها اعتماد کرده است؛ در حالی که در میان این نقل‌ها، اخبار اسرائیلیات و قابل نقد به چشم می‌خورد.^۱ در میان روایات تفسیری موجود، روایاتی نیز از امیرالمؤمنین علیه السلام یافت می‌شود. از سوی دیگر، علامه طباطبایی در المیزان برخی از روایات الدر المثور را نقد و رد کرده است؛ از جمله روایت

* دانشیار دانشگاه تربیت مدرس.
** دانشجوی دکتری دانشگاه تربیت مدرس.
۱. لقه الحدیث و روش‌های نقد متن، ص ۱۷۶.

منقول از امیرالمؤمنین علیه السلام و اصحاب دیگر پیسامبر علیه السلام در داستان هاروت و ماروت (آیه ۱۰۲ سوره بقره).^۲

با ملاحظه چنین نمونه‌های این سؤال مطرح شد که روایات منقول از امیرالمؤمنین علیه السلام در تفسیر الدر المثور چگونه است؟ لذا به بررسی روایات منقول از امیرالمؤمنین در این تفسیر پرداخته شد. پیش از بررسی تفصیلی این روایات، شایسته است به دو نکته توجه کنیم:

۱. ما در نقد این روایات، جز در موارد معدودی، به نقد سند و بررسی‌های رجالی نپرداخته‌ایم؛ زیرا این کار با حجم این نوشته متناسب نیست. این نوشته فقط مبتنی بر معیارهای نقد متن است که متأسفانه در تاریخ فرهنگ اسلامی کمتر به آن پرداخته شده است. برخی از مهم‌ترین معیارهای نقد متن را به این صورت برشمرده‌اند: عدم مخالفت حدیث با قرآن، اخبار و سیره قطعی معصوم علیه السلام مقتضیات قطعی عقل، واقعیات مسلم تاریخی و قطعیات علمی، عدم تناقض و اضطراب در متن حدیث، عدم هم‌سویی با دیدگاه‌های خاص سیاسی و فرقه‌ای و گرایش‌های قبیله‌ای و...^۳ آنچه ما در نقد این روایات ذکر خواهیم کرد، مبتنی بر چنین معیارهایی است.

۲. همان‌گونه که برخی از محققان به درستی اشاره کرده‌اند،^۴ نقد و بررسی متن روایات، امری حساس و دقیق است و در آن باید جوانب گوناگونی را رعایت کرد زیرا همان‌طور که نباید هر روایتی را به مجرد نقل در کتب اخبار، حتی با فرض صحت سند، زود پذیرفت، از سوی دیگر، هم نباید در قضاوت در نقد متن یک روایت شتاب ورزید و چه بسا روایتی عجولانه و بدون در نظر گرفتن توجیه صحیح آن رد شود. ما نیز در این پژوهش کوشیده‌ایم همین نکته را در نظر بگیریم. روایات تفسیری منقول از امیرالمؤمنین علیه السلام در تفسیر الدر المثور را می‌توان در چهار بخش دسته‌بندی کرد که اکنون هر یک را بررسی می‌کنیم؛^۵

روایات فقهی

برخی از روایات سیوطی به نقل از امیرالمؤمنین علیه السلام در بیان برخی از احکام فقهی است که با آنچه از اهل بیت علیهم السلام رسیده، سازگار نیست. در این بخش، این روایات را از نظر می‌گذرانیم:

۱. گفتن «آمین» پس از پایان سوره حمد

سیوطی در تفسیر سوره حمد چنین روایتی را نقل می‌کند:

... عن علی سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله إذا قال «وَلَا الضَّالِّينَ» قال: آمین.^۶

۱. المیزان، ج ۱، ص ۲۲۹.

۲. رکنه لقه الحدیث و روش‌های نقد متن، ص ۱۷۷-۲۱۲؛ هم چنین در کده میانی و روش‌های نقد متن حدیث از دیدگاه دانشوران شیعه، ص ۱۶۹ به بعد.

۳. میانی و روش‌های نقد متن حدیث از دیدگاه دانشوران شیعه، ص ۲۱-۲۲.

۴. الدر المثور، ج ۱، ص ۱۶.

